

Justyna Strykowska-Nowakowska

ORCID: 0000-0002-0335-1709

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Szkoła jako miejsce tworzenia relacji społecznych

School as a place for creating social relationships

Abstract

This paper explores the concept of school as a place for building social relationships, a rapidly developing perspective in the study of school activities. The paper is divided into two parts: theoretical and research-based. The first part presents and discusses the meanings and understandings of the terms: relationships, ties, and social interactions in the social sciences. The second part features qualitative research focused on diagnosing social relationships within schools, conducted from the perspectives of teachers, students, and parents.

Keywords

relationships; ties; social interactions; types of social relationships in school; building good relationships in school

Wstęp

Człowiek przez całe swoje życie, począwszy od narodzin aż do śmierci, rozwija się w określonym środowisku, w którym wchodzi w różnorodne interakcje społeczne, tworząc relacje i więzi międzyludzkie. Dają mu one możliwość rozwoju społecznego, emocjonalnego oraz poznawczego w kontekście określonych postaw i wartości wyznawanych przez znaczące dla niego osoby.

W artykule został podjęty temat relacji społecznych w przestrzeni edukacyjnej, jaką jest szkoła. W szkole uczniowie poznają zasady i prawidłowości, jakimi kieruje się świat wokół nich. Zdobywają podstawy wiedzy z zakresu wielu przedmio-

tów. Dorośli: nauczyciele i rodzice, powinni starać się, aby szkolne życie uczniów i uczennic przebiegało w przyjaznej atmosferze i w dobrych relacjach.

Pierwsza część artykułu stanowi teoretyczne rozważania ukazujące przemiany takich pojęć jak relacje, interakcje i więzi społeczne w perspektywie pedagogicznej, psychologicznej i socjologicznej. Następnie zostały przedstawione trzy główne typy relacji, jakie zachodzą w szkole, czyli relacje pomiędzy nauczycielami i uczniami, pomiędzy samymi uczniami oraz między nauczycielami i rodzicami. Druga część artykułu prezentuje badania związane z diagnozowaniem relacji społecznych w szkole z perspektywy nauczycieli, uczniów oraz rodziców.

Pojęcia: relacje, interakcje oraz więzi społeczne w literaturze

Interpretacja szkoły jako środowiska społecznego wymaga przyjrzenia się następującym pojęciom: relacje, interakcje i więzi społeczne. Są one często używane zamiennie jako synonimy lub określenia o podobnym znaczeniu. Warto jednak przeanalizować je w sposób bardziej precyzyjny z perspektywy pedagogiki, socjologii oraz psychologii.

W pedagogice relacje interpersonalne są porównywane do relacji międzyludzkich. Ważne jest, że człowiek nie może funkcjonować i rozwijać się bez różnorodnych interakcji z innymi ludźmi. Dzięki kontaktom społecznym nabywa umiejętności, kształtuje swoje zachowania, postawy, a także wartości¹. Można wyróżnić dwa rodzaje relacji: pionowe i poziome. Te pierwsze nawiązywane są z kimś, kto posiada większą wiedzę, jest dojrzałszy od nas. W przypadku dzieci najczęściej są to relacje z rodzicami lub innymi znaczącymi dorosłymi. Ich rola polega na możliwości oddziaływania wychowawczego oraz na zapewnieniu poczucia bezpieczeństwa, ochrony, a także wsparcia. Relacje poziome to połączenia równoległe osób o podobnym statusie. Cechują je wzajemność, bycie na jednakowym poziomie, współpraca, ale także rywalizacja².

Interakcje „to splot wielorakich aspektów wzajemnego wpływu jednostek na siebie w skali makro i mikro, dotyczących szeregu aspektów kontaktów międzyludzkich i uwarunkowanych najróżniejszymi typami zmiennymi”³. Badacze z zakresu pedagogiki chętnie odwołują się do interakcjonizmu symbolicznego, wskazując

¹ M. Dubis, *Specyfika relacji interpersonalnej nauczyciel–uczeń w przestrzeni edukacyjnej i wychowawczej*, „Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna” 2017, 5(10(2)).

² H.R. Schaffer, *Psychologia dziecka*, przeł. A. Wojciechowski, Warszawa 2014, s. 136.

³ A. Szczurek-Boruta, *Obraz interakcji między nauczycielem i uczniem w procesie edukacji (uwarunkowania społeczno-pedagogiczne i osobowościowe)*, [w:] M. Dudzikowa (red.), *Nauczyciel – uczeń. Między przemocą a dialogiem. Obszary napięć i typy interakcji*, Kraków 1996, s. 121.

na rolę komunikacji interpersonalnej i pozycji społecznej, jaką dyktuje jednostkom zespół⁴. W podejściu tym zwraca się uwagę na wzajemny wpływ partnerów interakcji. Ma on miejsce wtedy, gdy dochodzi do wzajemnej interpretacji zachowania i gestów. Jest to to także nadawanie znaczenia sytuacji, w którą jest się zaangażowanym. Reakcja partnera następuje po nadaniu osobistego znaczenia temu, co się dzieje⁵.

Relacje społeczne, zgodnie z definicją zaczerpniętą ze *Słownika socjologicznego*, to „wszelkiego rodzaju powiązania i zależności pomiędzy członkami społeczeństwa”⁶. Wyróżnia się tutaj następujące typy relacji: kontakty społeczne, interakcje, stosunki społeczne, więzi społeczne oraz tożsamość społeczną. Wskazują one nam na głębokość i złożoność danej relacji. Kontakt społeczny zachodzi pomiędzy osobami, które nie muszą się nawet znać, często jest jednorazowy i przelotny, nie doprowadzający do interakcji. Piotr Sztompka w swojej książce pisze, że „socjologia jest definiowana jako nauka o interakcjach społecznych”⁷. Interakcje zaś definiuje jako „dynamiczną, zmienną sekwencję wzajemnie zorientowanych działań partnerów, którzy modyfikują swoje działania w zależności od tego, co robi (lub mówi) ten drugi”. Wskazuje także, że w interakcji musi być zachowana jedność osób, miejsca i czasu⁸. W dalszej części swoich rozważań wskazuje na cztery teorie opisujące proces interakcji. Odwołuje się do teorii behawioralnych, racjonalnego wyboru (teorii wymiany), symbolicznego interakcjonizmu oraz teorii dramaturgicznej⁹.

Zgodnie z pierwszym podejściem interakcje to wzajemne wymiany bodźców i reakcji. Przykładem takiego podejścia jest definicja podana przez Henry’ego Pratta Fairchilda: „Interakcja społeczna to wzajemna relacja między dwiema lub więcej jednostkami, których zachowania są od siebie zależne”¹⁰. W teorii racjonalnego wyboru, kiedyś określanej teorią wymiany, główne miejsce zajmuje założenie wzajemności. Oznacza ono, że podczas interakcji pomiędzy partnerami zachodzi wymiana określonych dóbr użytkowych oraz wartości, ale także korzyści materialnych. Zasada wzajemności jest traktowana jako uniwersalna norma międzyludzka. Oznacza to, że gdy zostaniesz obdarowany w wymiarze społecznym czy materialnym, jesteś zobligowany do odwzajemnienia się. Symboliczny interakcjonizm

⁴ I. Plieth-Kalinowska, *Relacje interpersonalne uczniów z niepełnosprawnościami w klasach integracyjnych. Diagnoza i implikacje prakseopedagogiczne*, Bydgoszcz 2020, s. 10.

⁵ M. Krasuska-Betiuk, *Interakcje w klasie szkolnej z perspektywy społecznych reprezentacji i oczekiwań interpersonalnych*, „Studia z Teorii Wychowania” 2015, 6(3(12).

⁶ P. Sztompka, *Słownik socjologiczny. 1000 pojęć*, Kraków 2020, s. 253.

⁷ P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Kraków 2002, s. 73.

⁸ *Ibidem*, s. 69, 85.

⁹ *Ibidem*, s. 73–82.

¹⁰ H.P. Fairchild, *Dictionary of Sociology*, Totowa, New Jersey 1966, s. 160.

zakłada, że wymiana i wzajemność w interakcjach dotyczą idei, symboli i znaczeń. Zgodnie z takim rozumieniem w interakcjach istotny jest proces komunikacji¹¹. Czwarte, ostatnie podejście do interakcji, odwołuje się do życia w teatrze. Jest tutaj mowa o tym, że ludzie w swoich działaniach społecznych kierują się tym, aby zrobić na partnerze dobre wrażenie¹².

Więzi społeczne to rodzaj relacji międzyludzkiej szczególnie silnej i nacechowanej emocjami, które trudno zerwać¹³. „Więź społeczna to kompleks, suma tych wszystkich czynników, które zapewniają danej całości społecznej istnienie, trwanie i działanie”¹⁴. Socjolodzy za pomocą terminu „więź społeczna” tłumaczą siłę istnienia, trwania, a także działania rozmaitych zbiorowości społecznych.

W psychologii tematyką interakcji w największym stopniu zajmuje się psychologia społeczna. Stanisław Mika proponuje taką definicję: „interakcja to wzajemne oddziaływanie na siebie partnerów, polegające na tym, że w określonym czasie zachowanie jednej osoby staje się zbiorem bodźców dla drugiej osoby, na które ona reaguje; z kolei jej reakcje są zbiorem bodźców dla osoby pierwszej, która na nie reaguje, te reakcje, będąc bodźcami dla partnera, wywołują jego kolejną reakcję itd., aż do chwili, kiedy ten proces wymiany bodźców i reakcji nie ulegnie przerwaniu”¹⁵.

Przytoczone powyżej rozważania pokazują, że terminy: relacje, interakcje oraz więzi, choć w różnych podejściach są trochę inaczej definiowane, zawsze jednak ważne jest to, co dzieje się pomiędzy dwiema lub kilkoma osobami, a nawet całą grupą czy społecznością.

Zagadnienie relacji społecznych w szkole jest obecnie podejmowane jako element klimatu szkoły. W rozważaniach teoretycznych i badaniach wyróżnia się różne składowe klimatu, najczęściej są to: jakość relacji społecznych, cechy środowiska kształcenia i wychowania, bezpieczeństwo fizyczne i emocjonalne oraz charakterystyka środowiska fizycznego szkoły¹⁶. Przytaczane w tym obszarze badania wskazują na poważne problemy dotyczące klimatu szkoły w wymiarze relacji społecznych. Badania te pokazują, że więzi koleżeńskie w polskich szkołach są o wiele słabsze niż w innych krajach europejskich¹⁷.

¹¹ I. Plieth-Kalinowska, *Relacje interpersonalne uczniów...*, op. cit., s. 93–101.

¹² P. Sztompka, *Socjologia. Analiza...*, op. cit., s. 79.

¹³ P. Sztompka, *Słownik socjologiczny...*, op. cit., s. 338.

¹⁴ W. Jacher, *Więź społeczna*, [w:] W. Szewczuk (red.), *Encyklopedia psychologii*, Warszawa 1998, s. 951.

¹⁵ S. Mika, *Wstęp do psychologii społecznej*, Warszawa 1972, s. 154–155.

¹⁶ K. Ostaszewski, *Pojęcie klimatu szkoły w badaniach zachowań ryzykownych młodzieży*, „Edukacja” 2012, 4(120), s. 23–28.

¹⁷ J. Przewłocka, *Klimat szkoły i jego znaczenie dla funkcjonowania uczniów w szkole. Raport o stanie badań*, Warszawa 2015.

Relacje pomiędzy nauczycielami i uczniami oraz nauczycielami i rodzicami

Szkoła jest przestrzenią społeczną, gdzie spotykają się trzy grupy osób: nauczyciele, uczniowie i ich rodzice. Zadaniem nauczycieli jest realizowanie procesu dydaktyczno-wychowawczego. Przyjrzyjmy się zatem, jaką rolę w tym procesie odgrywa tworzenie relacji pomiędzy nauczycielami i uczniami.

Joachim Bauer, neurobiolog, lekarz, a także psychoterapeuta, bardzo mocno zwraca uwagę, że w procesie kształcenia szczególnie istotne jest budowanie dobrych relacji pomiędzy nauczycielami i uczniami. Twierdzi on, że wpływają one na samopoczucie uczniów, a przede wszystkim na ich motywację do nauki i jakość przyswajania wiedzy¹⁸. W swojej książce pt. *Efektywna szkoła. O relacjach jako podstawie dobrze funkcjonującej edukacji* podkreśla neurobiologiczne podłoże efektywności edukacji opartej na dobrych, empatycznych i akceptujących relacjach. Naukowiec tłumaczy, że mózg człowieka nastawiony jest na budowanie więzi, dzięki którym wydziela dopaminę i endogenne opioidy wpływające na dobre samopoczucie i odczuwanie szczęścia¹⁹.

Dobre relacje pomiędzy nauczycielami i uczniami powinny być fundamentem każdej szkoły. Wpływają one na efektywność procesu kształcenia, stanowią motywację do uczenia się i osiągania celów. Uczniowie, których z nauczycielami łączą dobre stosunki, z większą przyjemnością i chętniej się uczą. Są też gotowi częściej podejmować inicjatywę oraz bardziej się starać, aby osiągnąć sukces. Dzieci i młodzież, które swoje relacje z nauczycielami określają jako pozytywne, mają wyższe oceny z danego przedmiotu i lepiej się zachowują. Uczniowie, których z pedagogami łączą negatywne stosunki, mają niższe oceny i sprawiają kłopoty wychowawcze²⁰.

Szkoły, w których panują przyjazne interakcje, umożliwiają całościowy rozwój uczniów. Młodzi ludzie mogą wtedy kształtować swoją tożsamość i rozwijać się w obszarze społeczno-emocjonalnym. Dobre relacje wpływają na poczucie bezpieczeństwa, wzajemne zaufanie i akceptację, co daje poczucie pewności siebie i gotowość do samodzielności, przyczyniają się także do wzajemnego szacunku oraz respektowania zasad.

W atmosferze wzajemnego zaufania i szacunku jest też miejsce na konstruktywną komunikację i udzielanie informacji zwrotnej, co w konsekwencji zwięk-

¹⁸ J. Bauer, *Znaczenie relacji w procesie nauczania i uczenia się*, http://www.budzacasieszkoła.pl/wp-content/uploads/2016/11/Bauer_Bedeutung_der_BeziehungPL.pdf [dostęp: 1.03.2024].

¹⁹ J. Bauer, *Efektywna szkoła. O relacjach jako podstawie dobrze funkcjonującej edukacji*, przeł. A. Lipiński, Gdańsk–Warszawa 2024, s. 57–63.

²⁰ A. Szczurek-Boruta, *Obraz interakcji między nauczycielem i uczniem...*, op. cit., s. 123.

sza moc oddziaływania i wpływu wychowawczego na uczniów. Nauczyciel, który potrafi zbudować dobre relacje z uczniami, może oddziaływać na ich zainteresowania, kreować pasje i światopogląd. Będąc bliżej uczniów, zauważy, gdy będą doświadczać jakichś trudności i może odpowiednio zareagować.

Istotne dla zrozumienia procesu budowania i ważności relacji pomiędzy nauczycielami i uczniami są wyniki badań prowadzone w ramach projektu systemowego pt. „Badanie jakości i efektywności edukacji oraz instytucjonalizacja zaplecza badawczego”. Projekt był współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego, a realizowany przez Instytut Badań Edukacyjnych. Przytaczane badania zostały przeprowadzone w 2015 roku wśród uczniów ze szkół warszawskich oraz z mniejszych miejscowości z województwa mazowieckiego²¹. Wyniki tych badań pokazują, że uczniowie, oceniając nauczycieli, w mniejszym stopniu myślą o ich wiedzy przedmiotowej, a bardziej koncertują się na ich kompetencjach miękkich, takich jak: umiejętność budowania relacji, okazywanie zainteresowania, udzielanie wsparcia czy możliwość kontaktu niezależnie od przerabianych tematów lekcji. Uczniowie bardzo sobie cenią możliwość rozmowy z nauczycielem o sprawach dla nich ważnych, o ich problemach i radościach. Lubią, gdy nauczyciel umie się z nimi śmiać i żartować²².

Idea współpracy między szkołą i rodzicami jest jednym z podstawowych założeń współczesnej edukacji. Relacje nauczycieli z rodzicami są ważnym i nieodzownym elementem szkolnego wychowania, często bowiem wyjaśniają różne przyczyny zachowań uczniów, dają światło na obraz środowiska, w którym młodzi ludzie funkcjonują. Mogą stać się przyczynkiem do całościowego spojrzenia na ucznia, na jego zachowanie w całym kontekście oddziaływań. Podczas takich spotkań nauczyciele, jak również rodzice, odkrywają cechy i zachowania ucznia, na które przedtem nie zwracali uwagi. Wspólna rozmowa staje się podstawą do poszukiwań mocnych stron wychowanka. Rodzice mają też swój duży wkład w motywowanie i kontrolowanie uczniów. W kwestiach edukacyjnych mogą służyć swoją pomocą we wspólnym rozwiązywaniu konkretnych zadań i problemów. Rodzice, będący w kontakcie z nauczycielem, są w stanie lepiej dostosować domowe warunki dziecka do nauki, tak aby osiągało ono lepsze efekty zarówno w pracy dydaktycznej, jak i wychowawczej. Rodzicom i nauczycielem powinno zależeć na wzajemnym porozumieniu związanym z wychowaniem młodego pokolenia.

²¹ A. Nowakowska, J. Przewłocka, *Szkoła oczami uczniów. Relacje z nauczycielami i kolegami oraz przemoc szkolna. Raport z badania jakościowego*, Warszawa 2015.

²² *Ibidem*, s. 17.

Relacje pomiędzy uczniami w szkole

Dzieci wraz z wiekiem tworzą coraz więcej bardziej zróżnicowanych relacji. Szczególną rolę zaczynają nabierać więzi z osobami w tym samym bądź bardzo podobnym wieku – z rówieśnikami. Relacje pomiędzy rówieśnikami, a więc pomiędzy uczniami to drugi obszar obok relacji nauczyciel – uczeń, gdzie mogą tworzyć się trwałe i głębsze więzi w szkole. To właśnie w grupie dziecko uczy się, czym jest przyjaźń, jak współpracować z innymi, jak rozpoznawać i nazywać emocje własne i drugiej osoby. Grupa daje też możliwość ciekawego spędzania wolnego czasu oraz kształtowania samooceny, a w wieku dojrzewania odkrywania swojej tożsamości społecznej. Ciekawe ustalenia dotyczące relacji rówieśniczych przytacza w swoim artykule Ewa Muszyńska. Badaczka ta relacje rozumie jako „względnie trwałe rodzaje wzajemnego ustosunkowania się, czyli rodzaj związku”. Dalej pisze, że „relacje kształtują się w wyniku interakcji, a więc jawnych zachowań przejawianych przez ludzi wobec siebie nawzajem”²³.

Relacje powstają w wyniku doświadczania siebie nawzajem i poznawania się. W miarę poznawania się tworzony jest obraz rówieśnika, to on między innymi ma wpływ na to, czy dany kontakt pomiędzy dwiema osobami rozwinie się i utrwali czy nie. W dalszej kolejności tworzy się stosunek emocjonalny pomiędzy partnerami interakcji, który wpływa na motywację do dalszego działania. Należy pamiętać, że ważnym elementem motywacji jest także potrzeba kontaktów społecznych oraz umiejętność podejmowania interakcji²⁴. Jak wskazuje psychologia rozwoju²⁵, dzieci najczęściej odczuwają potrzeby społeczne, mogą jednak mieć one różną siłę i natężenie. W szczególnych przypadkach, związanych z określonymi cechami osobowości i temperamentu, dziecko może woleć przebywać samo. Uczniowie mogą różnić się także umiejętnościami nawiązywania relacji. Przy inicjowaniu i podtrzymywaniu relacji istotne są umiejętności komunikacyjne, dostarczania wzmocnień oraz wrażliwość na drugą osobę.

W budowaniu relacji pomiędzy ludźmi, a więc w tym także pomiędzy rówieśnikami, istotne jest podobieństwo. W procesie poznawania drugiej osoby zadajemy sobie pytanie, na ile ta osoba jest do nas podobna. Badania z zakresu psychologii społecznej pokazują, że im dana osoba jest do nas bardziej podobna w zakresie zainteresowań, upodobań, postaw, konkretnych zachowań, opinii, sposobu ubierania się, tym bardziej jesteśmy skłonni, by ją polubić i budować z nią pogłębioną relację²⁶.

²³ E. Muszyńska, *Relacje rówieśnicze jako sfera działań wychowawcy klasy szkolnej*, „Wychowanie w Rodzinie” 2020, 22(1), s. 114.

²⁴ *Ibidem*, s. 119.

²⁵ H.R. Schafer, *Psychologia...*, *op. cit.*, s. 135–140.

²⁶ E. Aronson, T.D. Wilson, R.M. Akert, *Psychologia społeczna. Serce i umysł*, przeł. A. Bezwińska i in., Poznań 1997, s. 417–420.

W szkole najwięcej relacji pomiędzy uczniami tworzy się w obrębie klasy. Klasę szkolną można określić jako zespół młodych ludzi, uczniów, którzy wzajemnie na siebie oddziałują. Różnią się oni zajmowanymi w tym zespole pozycjami, rolami oraz zadaniami. Najczęściej łączą ich wspólne wartości i normy, które mają wpływ na ich zachowanie²⁷. Jednak nie od początku klasa jest taką grupą. Powstaje ona w sposób formalny przez przydział ze względu na rocznik urodzenia lub czas zapisania dziecka do szkoły. Początkowo klasa jest raczej zbiorem dzieci-uczników, którzy zostali przydzieleni do jednego oddziału. Z biegiem czasu, w wyniku interakcji i relacji pomiędzy poszczególnymi dziećmi, rozpoczyna się proces grupowy. Uczniowie zaczynają się poznawać. Klasa jako grupa społeczna przechodzi przez kolejne fazy przeobrażeń i rozwoju. Są to: faza orientacji i poznawania się, faza konfliktu, faza konstruktywnej pracy i ostatnia – faza rozstania. Grupa społeczna przekształca się, przechodzi określone przeobrażenia po to, aby jej członkowie mogli współpracować, wspólnie wykonywać zadania²⁸. Członkowie jednej klasy, przebywając ze sobą przez prawie połowę każdego dnia, wchodzą ze sobą w liczne interakcje. W wyniku ich przebiegu w grupie tworzy się określony układ wzajemnych relacji – jeden z elementów procesów grupowych. Uczniowie starają się odnaleźć swoje miejsce w grupie. Nauczyciel wtedy w sposób szczególny dba o tworzenie się klimatu bezpieczeństwa i wzajemnego zaufania. Ważne jest, aby był czujny wobec każdego ucznia, zwracał uwagę na to, jak poszczególni uczniowie radzą sobie z tą nową dla siebie sytuacją. To bardzo ważne zadanie dla wychowawcy klasy, ale także dla innych nauczycieli, aby pomóc uczniom zbudować grupę, w której będzie panować akceptacja i wzajemne zrozumienie. Jest to czas wielu przeobrażeń, który czasami przebiega w sposób spokojny i łagodny, a innym razem obfituje w burzliwe i intensywne reakcje. Jest to tak zwana faza konfliktów i nieporozumień. Może przecież się zdarzyć, że kilka osób będzie chciało zająć miejsce lidera, a ktoś inny wcale nie będzie miał ochoty się podporządkować i wykonywać przydzielonego mu zadania²⁹.

Po okresie poznawania się i tworzenia struktury grupy przychodzi czas na wspólną konstruktywną pracę. Teraz klasa wraz z wychowawcą może ustalać cele grupowe i przystępować do ich realizacji. W tym miejscu istotna jest właśnie rola nauczyciela, który będzie pomagał uczniom w konstruktywnym planowaniu klasowych zamierzeń i je modelował. Szczególnie ważne jest, aby dbać o atmosferę zaufania i bezpieczeństwa, tak aby każdy uczeń czuł się dobrze w klasie. Taka

²⁷ M. Łobocki, *Wychowanie w klasie szkolnej. Z zagadnień dynamiki grupowej*, Warszawa 1985, s. 15.

²⁸ A. Kozak, *Proces grupowy. Poradnik dla trenerów, nauczycieli i wykładowców*, Gliwice 2010, s. 11–14.

²⁹ A. Janowski, *Poznanie uczniów. Zdobywanie informacji w pracy wychowawczej*, Warszawa 2002, s. 11–15.

pozytywna atmosfera jest bardzo dobrym środowiskiem do budowania prawidłowych relacji pomiędzy uczniami, ale także pomiędzy nauczycielami i uczniami. Wpływa ona także motywująco na proces uczenia się. Uczniowie chętniej i z większym zapałem oraz zainteresowaniem przychodzą do szkoły i uczą się, gdy dobrze się tam czują. Istotna jest także potrzeba przynależności. Gdy dziecko czuje, że jest częścią klasy oraz większej społeczności, jaką jest szkoła, to miejsce to staje się dla niego przyjazne.

Pisząc o relacjach pomiędzy uczniami, należy wspomnieć o uczniach, którzy są niestety odrzucani lub izolowani przez resztę klasy. Dzieci odrzucane są nielubiane i odrzucane przez innych, a dzieci izolowane też nie są lubiane, jednak nie są aktywnie odrzucane. Dzieci izolowane znajdują się na marginesie życia społecznego klasy, są ignorowane i lekceważone przez grupę³⁰. Dzieci odrzucane często zachowują się w sposób destrukcyjny, agresywny, są kłótlive i nastawione antyspołecznie. Bywają nadmiernie aktywne i gadatliwe. Nie potrafią współpracować, za to podejmują wiele działań samodzielnie. Niestety wciąż jeszcze uczniowie bywają odrzucani także z powodu swojej inności odnośnie do wyglądu, stanu materialnego, narodowości czy kultury. Dzieci izolowane (lekceważone) są natomiast nieśmiałe, niepewne siebie, nie posiadają umiejętności społecznych. Mają kłopoty z komunikacją, nie potrafią nawiązać relacji, a także nie rozumieją sygnałów niewerbalnych innych osób³¹.

Szkoła jako miejsce tworzenia relacji społecznych w świetle badań własnych

W dalszej części artykułu przedstawię wyniki badań diagnostycznych, które miały odpowiedzieć na następujące problemy badawcze:

1. Jak wyglądają relacje społeczne w szkole w percepcji nauczycieli?
2. Jak wyglądają relacje społeczne w szkole w percepcji uczniów?
3. Jak wyglądają relacje społeczne w szkole w percepcji rodziców?

W odniesieniu do pytania pierwszego interesowały mnie cztery obszary relacji: nauczyciel – uczeń, uczeń – uczeń, nauczyciel – rodzic oraz nauczyciel – nauczyciel. W przypadku pytania drugiego, czyli poznania perspektywy uczniów, zostały zbadane relacje uczeń – uczeń oraz nauczyciel – uczeń. W pytaniu badawczym trzecim interesował mnie obszar relacji pomiędzy rodzicami i nauczycielami oraz pomiędzy samymi uczniami.

³⁰ E. Kulawska, *Uwarunkowania i konsekwencje odrzucenia dziecka w wieku szkolnym przez grupę rówieśniczą*, „Seminare. Poszukiwania Naukowe” 2013, 33.

³¹ H.R. Schafer, *Psychologia...*, op. cit., s. 140–141.

Badania miały charakter jakościowy³² i polegały na przeprowadzeniu wywiadów grupowych. Badania przeprowadzono w maju 2024 roku w trzech grupach badawczych liczących po 10 osób. Była to grupa nauczycieli, grupa uczniów i grupa rodziców. Wśród rodziców przeprowadzono dwa wywiady, w dwóch grupach po 5 osób. Przyjęto technikę wywiadu swobodnego z wcześniej zarysowanym planem pytań, które były modyfikowane w zależności od otwartości i stopnia zaangażowania badanych. Badani zgłosili się sami na otwartą propozycję wzięcia udziału w badaniu. Pochodzili z dwóch szkół: szkoły podstawowej w Poznaniu i szkoły podstawowej we Wrześni.

Relacje w szkole w percepcji nauczycieli

Nauczyciele są gospodarzami w szkole, mają największy wpływ na kształtowanie relacji w jej obrębie. Pierwszą grupą badanych byli właśnie nauczyciele (N). Oto dokładniejsza charakterystyka badanych pedagogów:

- N1: kobieta, nauczycielka języka polskiego, specjalistka, współorganizująca proces edukacji, wychowawca klasy, nauczycielka dyplomowana, 23 lata stażu;
- N2: kobieta, nauczycielka języka niemieckiego, nauczycielka dyplomowana, 28 lat stażu pracy;
- N3: kobieta, nauczycielka specjalistka, współorganizująca proces edukacji, wychowawca klasy integracyjnej, nauczycielka mianowana, 8 lat stażu;
- N4: kobieta, nauczycielka specjalistka, współorganizująca proces edukacji, nauczycielka początkująca, 1 rok pracy;
- N5: mężczyzna, nauczyciel języka angielskiego, nauczyciel początkujący, staż pracy: 2 lata;
- N6: kobieta, nauczycielka specjalistka, rehabilitantka, współorganizująca proces edukacji, nauczyciel mianowany, 15 lat stażu;
- N7: kobieta, nauczycielka specjalistka, pedagog specjalny, współorganizująca proces edukacji, nauczycielka początkująca, staż pracy: 2 lata;
- N8: kobieta, nauczycielka przyrody, wychowawca klasy, staż pracy: 16 lat, nauczycielka mianowana;
- N9: mężczyzna, nauczyciel historii, staż pracy: 5 lat;
- N10: kobieta, nauczycielka matematyki, wychowawca klasy, staż pracy: 7 lat.

Badania rozpoczęto od analizy relacji pomiędzy nauczycielami i uczniami. W tym celu zadano następujące pytania: Co według Państwa jest ważne w budowaniu relacji z uczniami? Nauczyciele w swoich wypowiedziach zwracali uwagę na takie aspekty dobrych relacji, jak: wzajemny szacunek, zrozumienie, zaufanie,

³² D. Jemielniak (red.), *Badania jakościowe. Podejścia i teorie*, t. 1, Warszawa 2012.

przyjazna atmosfera, cierpliwość i opanowanie. Mówili, że za relację z uczniami są odpowiedzialni oni jako ci dorośli, którzy są profesjonalnie przygotowani do pracy z dziećmi. W badaniu pojawił się także aspekt komunikacji i empatii jako ważnych umiejętności pedagoga. Nauczyciele mówili także, że w budowaniu relacji z uczniami pomocna może być wiedza o dziecku, o jego sytuacji rodzinnej, o tym czego doświadcza. Inna z wypowiedzi dotyczyła stawiania granic: „W relacjach z uczniami należy pamiętać o stawianiu granic. Gdy są zasady, to uczniowie wiedzą, jak w danej sytuacji się zachować” (N3). Podczas wywiadu sporo miejsca zajął wątek wieku uczniów, który determinuje budowanie relacji z nimi. Oto wypowiedź, w której jest o tym mowa: „Inna jest relacja z młodszymi dziećmi, a inna z nastolatkami. Trzeba dostosować język i tematykę rozmów do potrzeb dziecka w określonym wieku. Ważne jest, aby poznać ich zainteresowania, ich świat” (N7). Jako ostatni filar budowania dobrych relacji została wskazana zasada indywidualizacji. Oto wypowiedź nauczyciela: „Myślę, że ważne jest także, aby podchodzić do każdego ucznia indywidualnie. Nie ma chyba jakichś ogólnych schematów budowania relacji. To jest dynamiczny proces. On się dzieje i trzeba go obserwować i podążać za nim” (N5).

W wywiadzie pojawiło się także pytanie: Co dają dobre relacje z uczniami? W odpowiedzi nauczyciele wskazywali na: lepszą współpracę, budowanie zaufania oraz poczucie bezpieczeństwa w szkole. Podkreślono także, że dobre relacje wpływają na podniesienie motywacji uczniów do nauki i przebieg samej lekcji. Jak powiedziała jedna z nauczycielek: „Uczniowie wtedy chcą z nami rozmawiać na różne tematy, nawet te bardzo osobiste. Jeżeli uczeń będzie czuł się bezpiecznie w szkole, to chętniej będzie się uczyć, będzie bardziej się starał” (N2). Oto kolejne wypowiedź: „Jeżeli jest dobra relacja, to zajęcia idą dobrze. Przeplatają się różne elementy lekcji, robimy zadania, trochę się pośmiejemy, pożartujemy i znowu wracamy do zadań. Co za tym idzie, efekty są też lepsze. My jako nauczyciele i uczniowie jesteśmy bardziej zmotywowani do pracy” (N5). Nauczyciele zwrócili uwagę na to, że dobre relacje z uczniami sprawiają, że oni sami chętniej przychodzą do pracy. Bardzo dobrze ten aspekt badanego zjawiska oddaje następująca wypowiedź: „Można powiedzieć – szczęśliwy nauczyciel to szczęśliwy uczeń ☺ Zadowoleni nauczyciele, chodzący po szkole z radosną miną, dobrze wpływają na uczniów” (N1).

Drugi obszar relacji w szkole to relacje pomiędzy uczniami w obrębie klasy szkolnej.

W wypowiedziach nauczycieli pojawiały się ciekawe obserwacje. Oto jedna z nich: „Na początku nikt prawie się nie zna, tutaj bardzo przydają się obozy integracyjne, uczniowie mogą się poznać, zobaczyć, kto jest kim. Są raczej nieśmiali, chyba trochę niepewni, nie wiedzą, jak można się zachować wobec danego kolegi czy koleżanki. Później są bardziej chętni do działania i bycia razem. Zaczynają

tworzyć się pary i przeróżne grupki. Pod koniec siódmej klasy często obserwowałam spadek energii, taką jakąś obojętność. No i ósma klasa to właściwie już koniec, po zawodach. Trochę smutku, ale też dużo wspomnień, jeśli oczywiście klasa była w miarę zgrana” (N10). Nauczyciele wskazywali, że klasa często jest bardzo dynamiczna i zmienna: „Ciągłe się tam coś dzieje. A to przyjaźnie, a to kłótnie, a to rozstania, a to powroty i radości” (N6). Podkreślano również, że najczęściej klasa jako grupa jest dla uczniów ważna, że chcieliby być tam akceptowani i lubiani. Pojawiła się także taka wypowiedź: „Widać, jak relacje w klasie wpływają nawet na stopnie i chęć do nauki” (N3). Badani mówili, że w klasie wraz z jej rozwojem pojawiają się określone role, takie jak lider, błazen klasowy, agresor czy prymus. Niestety wskazywali, że pomimo ich ogromnej pracy są też dzieci izolowane i odrzucone.

Trzeci istotny obszar relacje społecznych w szkole to relacje pomiędzy nauczycielami i rodzicami. Podczas wywiadu zadałam nauczycielom pytania: Jak należy budować relacje z rodzicami? Co jest ważne w tych relacjach? Oto jedna z wypowiedzi, które pokazują istotę interesujących nas relacji: „W relacji z rodzicami ważne jest dostosowanie komunikacji do ich możliwości. Liczenie się z ich opinią, okazywanie akceptacji, wsparcia i empatii. Dawanie rodzicom możliwości wyboru. Myślę, że ważny jest także kontakt bezpośredni. Mamy doświadczenie kontaktu poprzez e-dziennik, poprzez Teamsy. I pomimo że może to jest wygodniejsze, to jednak ten kontakt bezpośredni jest bardziej wartościowy. Rodzice są wtedy skłonni więcej powiedzieć. Można zwrócić uwagę na komunikację niewerbalną i zaobserwować bezpośrednie reakcje. Rodzic musi wiedzieć, że jest dla nas ważny, że jest ekspertem od swojego dziecka” (N1).

Czwarty obszar naszych badań to relacje pomiędzy nauczycielami i nauczycielami. Nauczyciele często powtarzali, że relacje pomiędzy nimi samymi są bardzo ważne. Wpływają ono bowiem na jakość pracy z uczniami i budują dobrą atmosferę w pracy. Oto wypowiedź, która ukazuje istotę tych interakcji: „Chodzi o współpracę pomiędzy nami. Ważne, aby sobie uświadomić, że z klasą pracuje nie tylko jeden nauczyciel, ale cały zespół. Dobrze by było, abyśmy stanowili zespół wzajemnie się wspierający, abyśmy mieli wspólny cel. Istotna jest wymiana informacji i doświadczeń. Abyśmy razem pracowali dla dobra dzieci. Razem, a nie przeciwko sobie. Jesteśmy zespołem, nikt z nas nie jest sam” (N1).

Relacje w szkole w percepcji uczniów

Uczniowie są głównymi adresatami działań proponowanych przez nauczycieli. To właśnie oni stanowili drugą grupą osób badanych, składającą się z 10 uczniów i uczennic szkoły podstawowej w Poznaniu. W badaniu wzięło udział 7 dziewcząt i 3 chłopców, byli to uczniowie klasy 5, 6, 7 i 8.

Pierwsze pytanie skierowane do uczniów brzmiało: Czym dla Was są relacje i co jest w nich ważne? Uczniowie odpowiadali, że relacje to kontakt z innymi ludźmi, to bycie z rówieśnikami, z dorosłymi, ale także ze zwierzętami. Jako najważniejsze cechy dobrych relacji wymieniali: bliskość, szczerość, zaufanie, współczucie, komunikacja, pomoc, wspieranie się oraz zrozumienie. „Dobra relacja jest wtedy, gdy czujemy się dobrze w czyimś towarzystwie” (chłopiec, klasa 5). Uczniowie mówili, że dobre relacje budujemy z przyjaciółmi. Przyjaciół zaś „to osoba, którą znamy dłużej, z którą coś przeżyliśmy, której ufamy, czujemy się z nią bezpiecznie. Wiemy, że nam pomoże w trudnych chwilach. Przyjaciół dochowuje tajemniczy” (dziewczyna, klasa 8).

Kolejne pytanie związane było z relacjami w klasach osób badanych. W odpowiedzi na to pytanie młodzież była sceptyczna, mówiła, że relacje te nie są złe, ale też nie są bardzo dobre. Oto jak uczennica klasy 7 mówiła o swojej klasie: „Nasza klasa jest zintegrowana, jednak nie tak do końca, umiemy działać razem, ale jeśli chodzi o bardziej osobiste, intymne rozmowy, to nie ma czegoś takiego. W klasie jest dużo indywidualistów o trudnych charakterach. Każda osoba jest inna, nie ma podobieństw. Trudno jest się pogodzić i dogadać, gdy jest taka duża różnorodność”. Inna uczennica dodała: „Gdy są prace grupowe, to umiemy razem działać, potrafimy rozmawiać. A potem każdy się rozchodzi do swoich grup” (dziewczyna, klasa 5). Rozmawialiśmy także o tym, jak funkcjonuje zgrana klasa: „nikt nikogo nie wyśmiewa, uczniowie wspierają się, mają do siebie szacunek, umieją współpracować, potrafią się porozumieć w różnych sprawach, słuchają siebie” (dziewczyna, klasa 6). „Klasa będzie zgrana wtedy, kiedy uda się znaleźć wśród uczniów podobieństwa” (chłopiec, klasa 7). Rozmówcy zauważyli, że w ich klasach niektórzy uczniowie przybierają określone role. Bywają liderzy, osoby na które zawsze spada wina, jak dzieje się coś złego, oraz tacy, co proszę nauczycieli o przełożenie sprawdzianu. „W naszej klasie są podgrupy. Czasami niektóre osoby są pod wpływem innych. Te podgrupki się nie integrują z innymi. Funkcjonują oddzielnie” (dziewczyna, klasa 6). Uczniowie potwierdzili, że w ich klasach są też osoby odrzucane i nieakceptowane przez resztę: „Czasami ma się niektórych dosyć. Chodzi o ich zachowanie. Obrażają innych, są dla nich niemili. Trudno jest złapać z nimi kontakt i nakłonić do zmiany postępowania” (dziewczyna, klasa 7). Uczniowie mówili, że w budowaniu relacji czasami pomaga im wychowawca: „bawimy się razem na lekcjach wychowawczych” (dziewczyna, klasa 6), „Wspólnie stwarzamy okazje, aby każdy mógł z każdym porozmawiać. Ale czasami się tak nie da. Pewne osoby strasznie się ze sobą kłócą, no i wtedy jest wojna” (chłopiec, klasa 6).

Zapytaliśmy o relacje pomiędzy uczniami i nauczycielami. Uczniowie powiedzieli, że tutaj również ważna jest szczerość, choć niekiedy o nią trudno. Oto wypowiedź jednej z uczennic (klasa 8): „czasami boję się mówić nauczycielowi o tym

co naprawdę myślę i czuję. Boję się, że to wpłynie na moją ocenę z przedmiotu”. Z wypowiedzi uczniów wynika, że nauczyciele są bardzo zróżnicowani. Są tacy, którzy nie nawiązują relacji z uczniami. Wypowiedź uczennicy klasy 7: „Nasz Pan od matematyki uczy nas, po prostu tylko nas uczy. Pilnuje, żebyśmy na lekcji uważali. Nigdy nie rozmawia z nami na inne tematy niż matematyka. Na przerwach nie zagaduje do nas”. Uczniowie wskazywali, że są też tacy nauczyciele, z którymi można porozmawiać o wszystkim, często jest to wychowawca klasy. Według uczniów nauczyciele powinni być łagodni, wyrozumiali, cierpliwi i spokojni, ważne jest, aby zwracali uwagę na potrzeby uczniów. Podczas naszej rozmowy była mowa o tym, że jeśli pedagog potrafi nawiązać dobrą relację, to nawet gdy nauczany przez niego przedmiot za bardzo uczniów nie interesuje, to uczą się oni dlatego, żeby nie było przykro ich lubianemu nauczycielowi. Uczniowie zwrócili uwagę, że niekiedy to oni nie są w porządku w relacjach z nauczycielami. Oto wypowiedź traktująca właśnie o tym: „Jak jest jakiś nowy nauczyciel i ma bardziej spokojne podejście, to niektórzy uczniowie to wykorzystują i robią co chcą na lekcjach. A jak nauczyciel podniesie na nich głos, to jest oburzenie. Na lekcjach powinna być dyscyplina. Uczeń powinien wiedzieć, jak należy się zachowywać, a jak nie. Powinna być dobra atmosfera, żeby można było się spokojnie i ciekawie uczyć” (dziewczyna, klasa 8). Uczniowie mieli też kilka rad dla nauczycieli: nauczyciele dostrzegajcie w nas młodych ludzi z naszymi potrzebami i problemami; bądźcie wspierający dla uczniów; nie wprowadzajcie stresu w klasie; zachowujcie balans, aby trudna praca przeplatała się z zabawą i z lepszymi metodami, np. oglądaniem filmów.

Relacje w szkole w percepcji rodziców

W społeczności szkolnej rodzice uczniów powinni odgrywać ważną rolę. Idealnie byłoby, aby wraz z nauczycielami wspólnie dążyli do dobra i wszechstronnego rozwoju dzieci. Jak jednak jest w badanej rzeczywistości szkolnej? Oto dokładniejsza charakterystyka grupy rodziców (R):

- R1: matka, wykształcenie wyższe, asystent rodziny, dwójka dzieci, klasa 2, lat 8 oraz klasa 4, lat 10;
- R2: matka, wykształcenie wyższe, pracownik administracyjny, jedno dziecko, klasa 6, lat 13;
- R3: matka, wykształcenie średnie, pracownik administracyjny, trójka dzieci, jedno dorosłe; drugie: klasa 3, technikum, lat 17; trzecie dziecko: klasa 4, lat 10;
- R4: matka, wykształcenie wyższe, jedno dziecko, klasa 7, lat 14;
- R5: matka, wykształcenie wyższe, urzędnik, jedno dziecko, lat 17, klasa 2 szkoły średniej;
- R6: matka, wykształcenie wyższe, dziecko lat 8, klasa 2;

R7: matka, wykształcenie wyższe, dwójka dzieci: lat 7, klasa 1 i lat 9, klasa 3;

R8: ojciec, wykształcenie wyższe, informatyk, dwójka dzieci: klasa 6, lat 13; klasa 3, lat 9;

R9: matka, wykształcenie wyższe, jedno dziecko: klasa 1, lat 7;

R10: ojciec, wykształcenie średnie, dwoje dzieci; jedno: przedszkole; drugie: klasa 4, lat 10.

Pierwszy obszar, jaki zbadano w tej grupie, to były relacje pomiędzy nauczycielami i rodzicami w szkole. Zostało zadane pytanie, co według rodziców jest ważne w tych relacjach i jak powinny one wyglądać. Dla rodziców dzieci klas 4–8 oraz szkół ponadpodstawowych ważna jest komunikacja związana z przepływem rzetelnej oraz konkretnej informacji związanej z postępami edukacyjnymi ich dziecka. Rodzice wskazywali także na konieczność informowania ich, jeśli są jakieś sytuacje problemowe związane z ich dzieckiem. Oto wypowiedź jednej z osób badanych: „Relacje pomiędzy nauczycielami a rodzicami powinny być obopólne. Nauczyciele, jak i rodzice, powinni chcieć je nawiązywać w każdej ważnej dla ich uczniów i dzieci sprawie, w każdej dziedzinie” (R4). Według rodziców nauczyciele w tych relacjach powinni być uczciwi, otwarci, sprawiedliwi, wyrozumiali i traktować rodziców w sposób partnerski. Oto kolejna wypowiedź związana z oczekiwaniami rodziców względem nauczycieli: „jeśli nauczyciel widzi niefajną relację pomiędzy uczniami, powinien od razu interweniować i rozwiązywać problem” (R4). Rodzice wskazywali, że oni starają się brać pod uwagę zdanie nauczyciela, potem to weryfikując z tym, co mówi dziecko.

Drugie pytanie, jakie zostało zadane, brzmiało: Jak faktycznie wyglądają relacje z nauczycielami w szkole Pani dzieci? Wypowiedzi rodziców w tej kwestii były zróżnicowane. Rodzice dzieci z klas 1–3 mówili, że ich relacje z nauczycielem są dobre, często go widzą i rozmawiają na bieżąco, co się dzieje z ich dzieckiem w szkole. Trochę inaczej wyglądało to u rodziców dzieci starszych. Pojawiły się wypowiedzi, które wskazywały na brak kontaktu z nauczycielami i takie, gdzie był on określany jako wystarczający. Oto jedna z wypowiedzi: „nie ma takich relacji, nauczyciele sami z siebie tego kontaktu nie inicjują, jeżeli dziecko przychodzi z jakimkolwiek problemem ze szkoły, to ten kontakt inicjuję ja jako rodzic” (R1). Kolejna wypowiedź wskazywała na brak potrzeby takiego kontaktu, ponieważ syn osoby badanej nie jest uczniem problemowym. Najbardziej pozytywnie opisywana była relacja z wychowawcą klasy.

Drugi obszar badań związany był z relacjami pomiędzy dziećmi. Zostało zadane następujące pytanie: Jak powinny wyglądać relacje w klasie? Rodzice w sposób szczególny zwracali uwagę na to, że w klasie powinien panować wzajemny szacunek, zrozumienie i chęć pomocy drugiej osobie. Wskazywano także na akceptację odmienności. Wymarzona klasa dla ich dzieci to klasa, w której dzieci potrafią rozmawiać ze sobą na każdy temat, mają odwagę powiedzieć, co lubią, a czego

nie. Panujące tam relacje są pogłębione, opierają się na wzajemnym poznawaniu się i zaufaniu. Rodzice chcieliby, aby ich dzieci w klasach mniej ze sobą rywalizowały, a więcej współpracowały, robiły coś razem. Aby potrafiły się wstawiać za sobą w sytuacjach trudnych i konfliktowych. Mocno była podkreślana sytuacja porównywania się i oceniania ze względu na statut materialny. Badani podkreślali, że chcieliby, aby nie było takich sytuacji.

Jak faktycznie zatem wyglądają relacje w klasach według rodziców? Odpowiedzi były zróżnicowane, niestety dużo było tych negatywnych. Oto niektóre z nich: „W dużej mierze te relacje oparte są na tym, co ktoś ma, jak ktoś wygląda i na takiej sile przebicia. Jak ktoś jest odmienny, to nic nie mówi, boi się, że będzie odrzucony” (R1), „To jest wyścig o oceny. Ważne są gry komputerowe, mocne koncentrowanie się na sobie, bo ja coś mam, bo ja coś potrafię, dzieci mają problem z słuchaniem nawzajem, każdy chce tylko mówić i błyszczeć” (R3), „Nie są zgrani, są grupki mniejsze i większe. Kiedyś uczniowie byli bardziej zgrani, wszystko robili razem, teraz każdy sam” (R5). Jedna z badanych mam powiedziała, że klasa jej córki zintegrowała się ze względu na nie lubianego nauczyciela. Na szczęście w badanej grupie rodziców byli też tacy, którzy mówili, że po początkowym okresie kłótni i nieporozumień teraz klasy ich dzieci są w miarę zgrane, choć pojawiają się też grupki. Znamienna była też wypowiedź, że o wiele lepsze relacje mają dzieci w grupach poza szkołą, w takich, które same sobie wybrały i gdzie nie ma oceniania.

Uwagi końcowe

Celem artykułu było ukazanie szkoły jako miejsca tworzenia relacji społecznych. Opierając się na wybranej literaturze oraz przeprowadzonych badaniach własnych o charakterze jakościowym, sformułowano następujące wnioski:

1. Nauczyciele mają dużą świadomość ważności budowania relacji w szkole, w szczególności z uczniami. Starają się je budować na fundamencie zaufania, rozmowy, cierpliwości i dawania przykładu. Zdają sobie także sprawę, że istotna jest praca nad sobą, nad swoimi umiejętnościami oraz emocjami. Zwracali uwagę na to, że budowania relacji należy się uczyć cały czas podczas pracy. Potrafią zaobserwować i opisać relacje panujące w klasie. Uważają, że są one ważne i ciekawe i że każdy nauczyciel, a szczególnie wychowawca, powinien wiedzieć, co dzieje się w jego klasie.
2. Rodziców można podzielić na trzy grupy. Pierwsza to rodzice dzieci z klas 1–3: widzą oni potrzebę budowania relacji z nauczycielami, traktują ich jako osoby, które mogą stanowić dla nich wsparcie w codziennym wychowaniu ich dzieci. Druga grupa to rodzice dzieci starszych: ci rodzice niespecjalnie są zainteresowani budowaniem relacji z nauczycielami, oczekują jedynie

rzetelnej informacji i skutecznej interwencji, gdy dzieje się coś niedobrego z ich dzieckiem. Trzecia grupa to rodzice dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, którzy często przebywają w szkole, chcą współpracować z nauczycielami, aby dbać o dobro swoich dzieci.

3. To, co rodziców najbardziej niepokoi, jeśli chodzi o relacje rówieśnicze ich dzieci, to fakt, że dużo z tych interakcji toczy się w świecie wirtualnym, w Internecie, a dzieci rozmawiają ze sobą za pomocą komunikatorów. Oto kilka rad, jakie rodzice chcieliby dać swoim dzieciom w kwestii budowania relacji: patrzcie głębiej na relacje; słuchajcie siebie nawzajem; spędzajcie ze sobą dużo czasu; wybierajcie sobie znajomych takich, na których możecie liczyć w trudnych sytuacjach; w relacjach bardzo ważne jest zaufanie; lepsze jest mniejsze grono kolegów i koleżanek zaufanych, takich od kilku lat, niż dużo niepewnych znajomych.
4. Uczniowie chcieliby być członkami zintegrowanej klasy. Jednak bardzo często uważają, że jest to trudne lub wręcz niemożliwe ze względu na to, że każdy jest inny i co innego jest dla niego ważne. Relacje z nauczycielami oceniają w sposób zróżnicowany. U nauczycieli doceniają brak wywierania presji na uczniach, cierpliwość, otwartość, gotowość do rozmowy oraz kreatywność.

Bibliografia

- Aronson E., Wilson T.D., Akert R.M., *Psychologia społeczna. Serce i umysł*, przeł. A. Bezwińska i in., Poznań 1997.
- Bauer J., *Efektywna szkoła. O relacjach jako podstawie dobrze funkcjonującej edukacji*, przeł. A. Lipiński, Gdańsk–Warszawa 2024.
- Bauer J., Znaczenie relacji w procesie nauczania i uczenia się, http://www.budzasieszkola.pl/wp-content/uploads/2016/11/Bauer_Bedeutung_der_BeziehungPL.pdf [dostęp: 1.03.2024].
- Dubis M., *Specyfika relacji interpersonalnej nauczyciel–uczeń w przestrzeni edukacyjnej i wychowawczej*, „Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna” 2017, 5(10(2)), s. 5–17.
- Fairchild H.P., *Dictionary of Sociology*, Totowa, New Jersey 1966.
- Jacher W., *Więź społeczna*, [w:] W. Szewczuk (red.), *Encyklopedia psychologii*, Warszawa 1998, s. 951–952.
- Janowski A., *Poznanie uczniów. Zdobywanie informacji w pracy wychowawczej*, Warszawa 2002.
- Jemielniak D. (red.), *Badania jakościowe. Podejścia i teorie*, t. 1, Warszawa 2012.
- Kozak A., *Proces grupowy. Poradnik dla trenerów, nauczycieli i wykładowców*, Gliwice 2010.
- Krasuska-Betiuk K., *Interakcje w klasie szkolnej z perspektywy społecznych reprezentacji i oczekiwań interpersonalnych*, „Studia z Teorii Wychowania” 2015, 6(3(12)), 2015, s. 49–77.
- Kulawska E., *Uwarunkowania i konsekwencje odrzucenia dziecka w wieku szkolnym przez grupę rówieśniczą*, „Seminare. Poszukiwania Naukowe” 2013, 33, s. 193–207.
- Łobocki M., *Wychowanie w klasie szkolnej. Z zagadnień dynamiki grupowej*, Warszawa 1985.

- Mika S., *Wstęp do psychologii społecznej*, Warszawa 1972.
- Muszyńska E., *Relacje rówieśnicze jako sfera działań wychowawcy klasy szkolnej*, „Wychowanie w Rodzinie” 2020, 22(1), s. 113–128.
- Nowakowska A., Przewłocka J., *Szkoła oczami uczniów. Relacje z nauczycielami i kolegami oraz przymoc szkolna. Raport z badania jakościowego*, Warszawa 2015.
- Ostaszewski K., *Pojęcie klimatu szkoły w badaniach zachowań ryzykownych młodzieży*, „Edukacja” 2012, 4(120), s. 22–38.
- Plieth-Kalinowska I., *Relacje interpersonalne uczniów z niepełnosprawnościami w klasach integracyjnych. Diagnoza i implikacje prakseopedagogiczne*, Bydgoszcz 2020.
- Przewłocka J., *Klimat szkoły i jego znaczenie dla funkcjonowania uczniów w szkole. Raport o stanie badań*, Warszawa 2015.
- Schaffer H.R., *Psychologia dziecka*, przeł. A. Wojciechowski, Warszawa 2014.
- Szczurek-Boruta A., *Obraz interakcji między nauczycielem i uczniem w procesie edukacji (uwarunkowania społeczno-pedagogiczne i osobowościowe)*, [w:] M. Dudzikowa (red.), *Nauczyciel – uczeń. Między przymocą a dialogiem. Obszary napięć i typy interakcji*, Kraków 1996, s. 121–135.
- Sztompka P., *Słownik socjologiczny. 1000 pojęć*, Kraków 2020.
- Sztompka P., *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Kraków 2002.